

14. TRADICIONALNO OPATIJSKO SAVJETOVANJE
HRVATSKIH EKONOMISTA
(Opatija, 15.-17. studeni 2006.)

*Ljubo Jurčić**

REFLEKSIJE I PORUKE SAVJETOVANJA

Uvodne napomene

Makroekonomska efikasnost se mjeri pomoću četiri, široko obuhvatna pokazatelja: 1. stopa gospodarskog rasta, 2. stopa nezaposlenosti, 3. unutrašnja ravnoteža i 4. vanjska ravnoteža.

Ova četiri pokazatelja dominiraju svakodnevnim gospodarskim životom. Oni ukazuju na uspješnost ekonomske politike, ali su i prvi indikator za promjenu ekonomske politike. Svako makroekonomsko istraživanje i udžbenik makroekonomije počinje s definiranjem i analiziranjem ovih pokazatelja. Makroekonomska analiza bavi se proučavanjem ovih pokazatelja, njihovom strukturom i njihovim međuzavisnostima.

Ekonomska analiza otkriva indikatore budućih kretanja pojedinih ekonomskih pojava i procesa. Ona nam ukazuje na izvore budućih pozitivnih ili negativnih kretanja. Ekonomska analiza daje podatke na temelju kojih ekonomska politika izabire mjere i instrumente pomoću kojih sprečava buduće neželjene pojave, a potiče buduće poželjne efekte. Ona je osnova za kreiranje ekonomske politike.

Bit postojanja ekonomske politike, a i same države, je povećanje standarda njenih građana i povećanje kvalitete života. U industrijskoj civilizaciji, u kojoj živimo, nema povećanja životnog standarda građana bez većih realnih plaća, većih mirovina i većih prihoda od kapitala. Plaće, mirovine i prihodi od kapitala mogu rasti samo ako se ostvaruje gospodarski rast. U protivnom, ako izostane gospodarski rast ili ako je malen, tada se standard može povećavati samo jednom dijelom društva na teret drugog. Isto tako, standard građana za kratko razdoblje

* Lj. Jurčić, prof. dr. sc., redoviti profesor na Ekonomskom fakultetu Zagreb i predsjednik Hrvatskog društva ekonomista

može se povećati, i ako nema gospodarskog rasta, prodajom nacionalne imovine. Zbog toga je temeljni ekonomski pokazatelj razvoja gospodarstva, stopa gospodarskog rasta.

1. Stopa gospodarskog rasta

U Hrvatskoj se od godine 1999. do 2003. povećavala stopa gospodarskog rasta od -0,9% (1999.) do 5,6% (2002.) odnosno 5,3% u godini 2003. (www.dzs.hr). Nakon tog uzlaznog trenda kada je gospodarski rast prešao 5%, došlo je do pada u 2004. na 3,8 %, odnosno, prema preliminarnim podacima na 4,3% u 2005. godini. Ovaj pad stope rasta znači gubitak potencijalnog bruto domaćeg proizvoda od skoro 3 milijarde tekućih kuna, a time i smanjenje mogućnosti za povećanje plaća, mirovina, povećanje kvalitete zdravstva, školstva i sl.

Realna stopa rasta bruto domaćeg proizvoda u prvom kvartalu 2006. bila je 6%. To je relativno visoka stopa rasta. Međutim, za kvalitetnu ocjenu tog podatka treba imati u vidu da je taj rast ostvaren u odnosu na BDP u prvom kvartalu godine 2005. kad je zabilježen najniži rast u posljednjih nekoliko godina (1,8%). Zbog toga je puno kvalitetniji podatak BDP prvog kvartala ove godine u odnosu na prosječni kvartalni BDP prošle godine. BDP u godini 2005. iznosio je ukupno 162,746 milijardi kuna (u stalnim cijenama), što znači da je prosječna kvartalna proizvodnja bila nešto malo veća od 40 milijardi kuna. Vrijednost proizvodnje prvog kvartala ove godine bila je oko 39 milijardi kuna, odnosno oko 3% manje od prosjeka prošle godine. U drugom kvartalu ove godine došlo je do smanjenja stope rasta na 3,6%. Uspoređujući prosjeke prva dva kvartala ove godine s prosječnom kvartalnom proizvodnjom prošle godine, njihova vrijednost bila samo 0.5% veća od prosječne kvartalne proizvodnje prošle godine. Ovaj pokazatelj upozorava ekonomsku politiku na mogući negativni trend.

1.2. *Industrijska proizvodnja*

Analizirajući kretanja tekuće proizvodnje, može se s većom pouzdanošću govoriti o ovogodišnjem gospodarskom rastu. Indeksi industrijske proizvodnje u prvoj polovici 2006. pokazuju izrazitu nestabilnost, odnosno cikličnost, ali s trendom opadanja. U travnju i lipnju industrijska proizvodnja u Hrvatskoj je imala čak negativne indekse, a prosječna stopa rasta je opadala sa 6,6% za prva dva mjeseca (zbog niske baze) na 2,9% za prvih šest mjeseci, odnosno na 3,2% za prvih sedam mjeseci ove godine (www.dzs.hr). Kako je industrijska proizvodnja glavna komponenta BDP, njeno kretanje je kvalitetni indikator kretanja BDP.

2. Stopa nezaposlenosti

Visoka stopa nezaposlenosti, što je trenutno slučaj u Hrvatskoj, glavni je socijalni problem. Nezaposlenost znači manji životni standard građana, ali i depresivni osjećaj nezaposlene osobe. Duža nezaposlenost smanjuje radnu sposobnost i produktivnost radnika kada nađe posao. Zbog toga, što je radnik duže nezaposlen teže nalazi posao. Ako takva situacija poprimi značajnije dimenzije onda ona postaje prvorazredni politički problem.

Stopa nezaposlenosti ima trend smanjivanja od ožujka 2002. godine kad je bio najveći broj nezaposlenih, i to oko 415 tisuća. (Vidi: www.hzz.hr). Od tada se nezaposlenost stalno smanjuje. Najveće smanjenje je bilo tijekom godine 2003. Završetkom te godine broj nezaposlenih bio je oko 320 tisuća. Trend smanjivanja nezaposlenosti nastavio se i godine 2004. Međutim ova godina je završila sa skoro istim brojem nezaposlenih kao i godina 2003. U 2005. nije bilo značajnijih promjena u odnosu na godinu 2004. Godišnji prosjek nezaposlenosti bio je i u 2004. i u 2005. godini oko 309 tisuća (www.hzz.hr).

Najniži broj nezaposlenih u Hrvatskoj zabilježen je u srpnju ove godine: 270.753. U odnosu na godinu 2005. to je smanjenje za više od 22.000. Međutim, u srpnju 2005. uopće nije bilo smanjenja u odnosu na srpanj 2004. Taj podatak može ukazati na nedostatak politike za smanjivanje nezaposlenosti ili povećanja zapošljavanja. Nadalje, u srpnju ove godine zaposlen je isti broj osoba kao i godine 2004., oko 14.700, dok se u istom mjesecu godine 2005. zaposlilo 15.765 osoba. (www.hzz.hr). Ostale osobe brisane su iz evidencije nezaposlenih iz drugih razloga. Ovi podaci pokazuju da se ne radi o današnjoj smišljenoj politici, nego o "prirodnom" trendu smanjivanja nezaposlenosti koji je smišljenom politikom započeo 2002. godine.

Izrazitu "prirodnu" cikličnost kretanja nezaposlenosti i nedostatak konzistentne politike njenog smanjivanja ukazuju i podaci o nezaposlenosti iz rujna i listopada ove godine kada se broj nezaposlenih osoba ponovo povećao i približava se broji od 290 tisuća.

3. Unutrašnja ravnoteža

Unutrašnju ravnotežu u ovom radu procjenjujemo pomoću slijedećih pokazatelja: kretanje cijena u maloprodaji, odnosno inflacija, proračunski deficit, insolventne pravne osobe i broj zaposlenih kod insolventnih pravnih osoba.

3.1. Inflacija

Inflacija, slično kao i nezaposlenost glavni je problem makroekonomske politike. Međutim, troškovi (ili štete) inflacije su puno manje očite nego nezaposlenost. U situaciji nezaposlenosti očito je da se ne ostvaruje potencijalna (maksimalno moguća) proizvodnja. Svako povećanje zaposlenosti znači i povećanje proizvodnje (uz uvjet da se produktivnost ne smanjuje). U slučaju inflacije to nije tako očito iako rast cijena utječe na smanjenje realnog bruto domaćeg proizvoda, realnih plaća, mirovina, dividendi isl.

Cijene u Hrvatskoj su nekoliko prethodnih godina imale različito kretanje. Najveća inflacija je bila 2000. godine kada je njena stopa iznosila 4,6%. Naredne godine je pala na 3,8%. Godine 2002. i 2003. je smanjena ispod 2%. Rast cijena počinje u 2004. godini kada inflacija prelazi 2%, u 2005. iznosi 3,3%, a u prvom polugodištu 2006. godine dosegla je 4% (www.dzs.hr).

3.2. Proračunski deficit

Nizak proračunski deficit je cilj ekonomske politike. Međutim, proračunski deficit je također snažni instrument ekonomske politike. Naime, uz konzistentnu ekonomsku politiku, proračunski deficit može biti snažni instrument gospodarskog rasta. U tom slučaju proračunski deficit ne smije se koristiti kao izvor financiranja tekuće potrošnje, nego isključivo za povećanje nacionalnog kapitala, odnosno, povećanje proizvodnih mogućnosti gospodarstva. Politika zemlje koja se treba ubrzano razvijati, što je situacija s Hrvatskom, treba primjenjivati "fleksibilnu" proračunsku politiku u kratkom roku, a "stabilnu" proračunsku politiku u dugom roku. To bi značilo, da veći proračunski deficit nije štetan ako u dužem roku rezultira većim stopama gospodarskog rasta.

"Administrativno" smanjivanje proračunskog deficita u Hrvatskoj će sigurno imati dugoročno negativne efekte na gospodarski rast. Administrativno smanjivanje proračunskog deficita proizvodi i proizvest će dodatne nestabilnosti u Hrvatskom društvu i gospodarstvu. Budući da nije došlo do promjene u strukturi gospodarstva, nema pozitivnih promjena na prihodnoj strani proračuna. Ista situacija je na rashodnoj strani, gdje također nije došlo do promjene strukture. Zbog toga, svako smanjenje proračunskog deficita bez prethodnih promjena u strukturi prihoda i rashoda može izazvati lomove na rashodnoj strani i povećati nestabilnost društva. Ako se uz to ima u vidu da je došlo do smanjenja stope gospodarskog rasta za oko 1,5% uz smanjenje deficita za 1%, očito je da će država imati manje sredstava za financiranje društvenih potreba.

3.3. Likvidnost

U svibnju ove godine nastavljen je trend rasta insolventnih pravnih osoba. Broj "blokiranih" poduzeća smanjen je s 33.854 u godini 2001. na 19.720 u godini 2004. Nakon toga broj poduzeća koja ne mogu podmirivati svoje obveze se povećava. U proteklih godinu dana njihov broj je povećan za 1322 i sada iznosi 21.210. Isto tako povećao se broj radnika koji rade, a ne dobivaju plaću (u ovim poduzećima) sa 30.648 u 2004. godini na gotovo 37 000 u svibnju ove godine (www.hgk.hr).

4. Vanjska ravnoteža

Vanjsku ravnotežu analiziramo kao ravnotežu ekonomskih odnosa Hrvatske s inozemstvom, odnosno kao situaciju u bilanci plaćanja. U ovom radu ukratko analiziramo kretanje izvoza i uvoza roba i usluga i kretanje vanjskog duga.

4.1. Vanjskotrgovinska razmjena

U ekonomskoj analizi nikad se odvojeno ne promatra izvoz i uvoz. U razvijanim zemljama, gdje su ove dvije veličine izjednačene koristi se "neto izvoz" kao polazna analitička kategorija. Neto izvoz nije ništa drugo nego razlika između izvoza i uvoza. Za taj odnos kad nas se koristi termin "saldo vanjskotrgovačke bilance". Usprkos rastu Hrvatskog izvoza od 16% u prvih sedam mjeseci ove godine, stanje u vanjskotrgovačkoj bilanci postaje sve lošije. Iako je uvoz u istom razdoblju rastao nešto sporije (oko 14%), taj pad nije bio dovoljan da zaustavi rast negativnog salda vanjskotrgovačke bilance. Prošlogodišnji ukupni izvoz roba iznosio je oko 8,77 milijardi US\$ dok je ukupan uvoz roba prošle godine iznosio preko 18,5 milijardi US\$ (www.hnb.hr). Zbog toga iste postotne promjene izvoza i uvoza u Hrvatskoj imaju više nego duplo različite apsolutne vrijednosti. Ovaj nepovoljan odnos iz prethodnih godina u ovoj godini se još dodatno pogoršava. Rekordni deficit iz prošle godine od 9,787 milijardi US\$, zasigurno će ovo godine biti premašen. Za prvih sedam mjeseci ove godine već iznosi 6,456 milijardi US\$.

4.2. Vanjski dug

Vanjski dug je posljedica veće domaće potrošnje od domaće proizvodnje. Višak domaće potrošnje iznad domaće proizvodnje se uvozi. Budući da se uvoz

u konačnici mora platiti izvozom domaćih proizvoda i usluga, kojih nema dovoljno ni za domaću potrošnju, onda se višak uvoza iznad izvoza pretvara u dug prema inozemstvu. Nužni uvjet smanjenja vanjskog duga je brži porast domaće proizvodnje, veći rast BDP od ukupne domaće potrošnje.

Početak godine 2000. vanjski dug je iznosio 10,0069 milijardi Eura. Taj se dug do prosinca godine 2003. popeo na 19,811 milijardi Eura (mandat prošle Vlade). Tim dodatnim dugom (od 9,804 milijarde eura), riješena je nelikvidnost, izgrađen najveći broj kuća za povratnike, izgrađen autoput Zagreb-Split, sačuvana od stečaja najveća hrvatska poduzeća (PIK-ovi, brodogradnja, metalna industrija) i stvoreni stabilni uvjeti poslovanja u Hrvatskoj.

Krajem svibnja 2006. godine Hrvatski vanjski dug narastao je na 27,136 milijardu Eura (www.hnb.hr). Za dvije godine vanjski dug Hrvatske se povećao za 7,325 milijarde Eura. Analiza pokazuje da se prethodna Vlada zaduživala prosječno mjesečno 209 milijuna Eura, dok se Hrvatska u mandatu ove Vlade zaduživala prosječno mjesečno 253 milijuna Eura. Budući da su trendovi u vanjskotrgovinskoj bilanci izrazito negativni, vanjski dug Hrvatske će i dalje rasti.

Rast vanjskog duga osim ekonomske krije i političku opasnost. Naime, vanjski dug se mora platiti izvozom hrvatskih roba i usluga. Ako Hrvatska ne može platiti robama i uslugama, tada mora platiti nacionalnom imovinom. Ako dođe do takve situacije, onda postaje upitna gospodarska osnova održivosti hrvatske države u interesu hrvatskog društva.

5. Standard

Najbolji pokazatelj rasta standarda stanovništva je kretanje realnih plaća i mirovina. U razdoblju 2000.-2003. prosječne neto plaće i neto mirovine rasle su prosječno godišnje 7,2%. Uz prosječnu inflaciju manju od 3% to je bio realni rast plaća i mirovina iznad 4%. U godini 2004. i 2005. došlo je do usporavanja rasta i nominalnih plaća i mirovina. U ovom razdoblju nominalne plaće su rasle oko 5,5% a mirovine 3,7% s tim da u 2004. godini uopće nije bilo rasta prosječnih mirovina. Uz inflaciju preko 3%, rast realnih plaća je smanjen na 1,5% (www.dzs.hr), i dalje je u padu, a rasta realnih mirovina vjerojatno nije ni bilo.

Standard stanovništva ogleda se u potrošnji roba i usluga. Pad realnog dohotka građana odrazio se na njihovu potrošnju. Prema istraživanju agencije GFK, u porastu je potrošnja osnovnih prehrambenih proizvoda. No, potrošnja nasušnih (prehrambenih) proizvoda nije pravi pokazatelj kretanja standarda stanovništva, bez analize ostalih komponenti osobne potrošnje. Tako je na pr.

potrošnja osnovnih higijenskih proizvoda smanjena u godini 2004. za 0,7 % u odnosu na 2003. godinu, dok je to smanjenje u 2005. bilo veće od 5% u odnosu na godinu 2004. Sličan trend pada ima potrošnja neesencijalnih kućanskih proizvoda i općenito roba široke potrošnje. Pad standarda očituje se i u brzem rastu troškova od dohotka hrvatskog kućanstva. Razlika između troškova i dohotka kućanstava smanjivala se do 2004. da bi se ta razlika u godini 2005. povećala. (vidi: www.gfk.hr). Dodatna potvrda pada standarda hrvatskih građana je statistički porast stope rizika od siromaštva s 18,8% u godini 2004. na 19,9% u 2005.

Lakoća dobivanja kredita kod građana stvara osjećaj boljeg standarda. Realni pad dohodaka građana rezultira njihovom većom zaduženošću, što dovodi u pitanje održivost njihovog standarda u budućnosti. Krediti građanima proteklih godina rastu u apsolutnom iznosu godišnje preko 10 milijardi kuna. Ukupni krediti stanovništva iznosili su u lipnju ove godine preko 86 milijardi kuna (www.hnb.hr). Ako se ovome doda kupovina građana na leasing i njihov negativni saldo na tekućim računima, onda se ukupna zaduženost stanovništva kreće daleko više od ovog iznosa.

6. Umjesto zaključka

Prethodna analiza pokazuje:

1. Usporen rast gospodarstva
2. Usporen pad nezaposlenosti
3. Porast inflacije
4. Porast nelikvidnosti
5. Porast deficita robne razmjene s inozemstvom
6. Porast vanjskog duga
7. Porast duga stanovništva
8. Neiskorišteni proizvodni resursi

U izlaganjima na 14. tradicionalnom savjetovanju Hrvatskoga društva ekonomista u Opatiji od 15. do 17. studenog 2006. godine ukazano je na još jedan upozoravajući indikator. To je efikasnost investicija (Lovrinčević). Hrvatska ima veći udio investicija u fiksni kapital (oko 27%) od ostalih tranzicijskih zemalja (koje imaju oko 23%) ali manje stope gospodarskog rasta. To ukazuje da se investicije kao osnovna poluga razvoja u Hrvatskoj ne alociraju na optimalan način. Prosječan udio investicija u fiksni kapital u zemljama EMU je oko 20%.

Na efikasnost investicija utječe i korupcija. Korupcija povećava vrijednost investicija iznad njihove ekonomske opravdanosti i na taj način smanjuje njihovu efikasnost. Neefikasnost i korupcija na ovom Savjetovanju su prepoznati kao neke od glavnih prepreka bržem rastu hrvatskog gospodarstva a time i standarda hrvatskih građana.